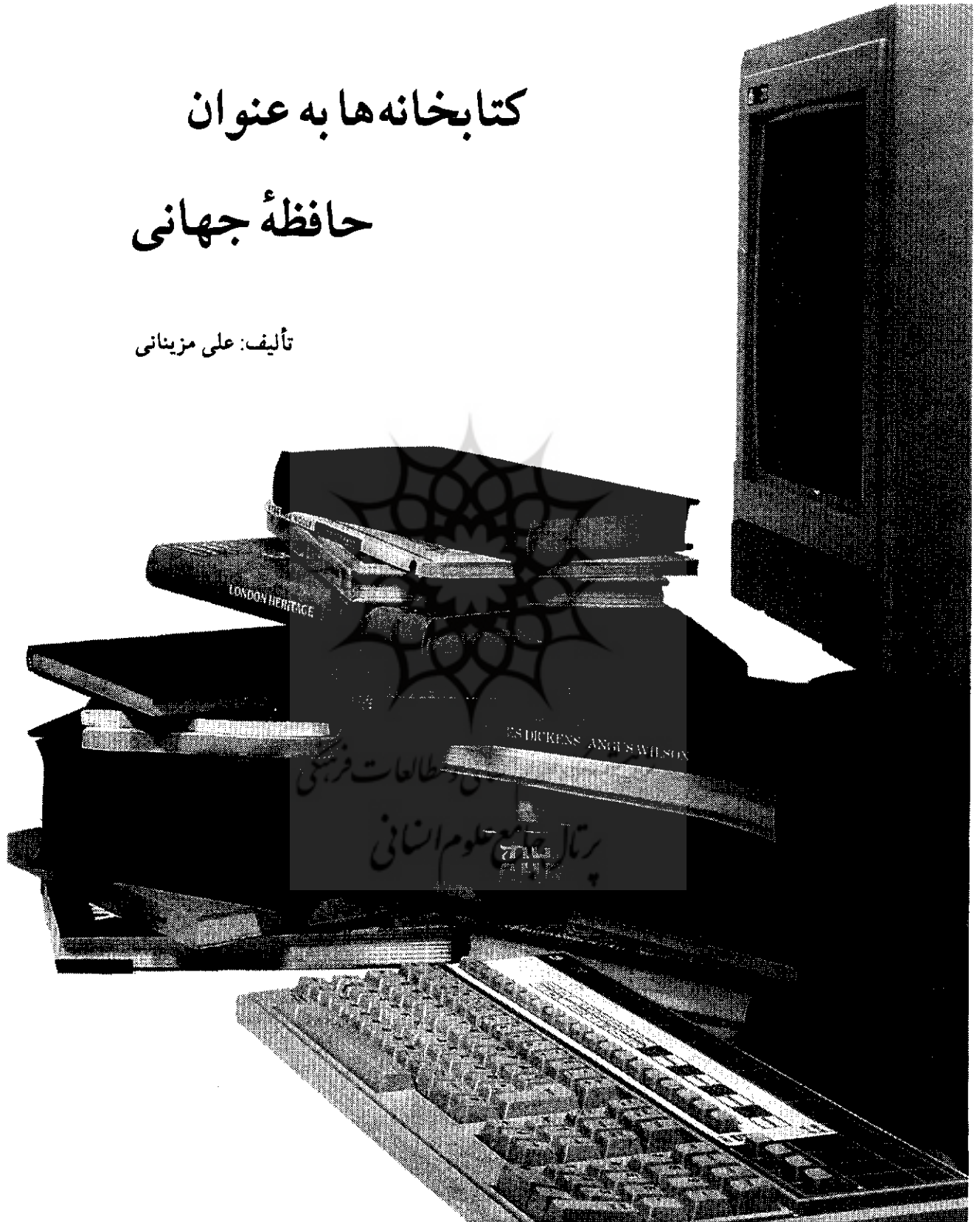

کتابخانه‌ها به عنوان حافظهٔ جهانی

تألیف: علی مزینانی

مقدمه:

حافظه انسانی چیست و چگونه کار می‌کند؟ ارتباط و مشابهت‌های بین حافظه و کتابخانه‌ها کدامند؟ برای پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها باید به طور مختصر به آناتومی و فیزیولوژی مغز انسان توجه کرد زیرا حافظه انسانی در آنجا واقع است. مغز انسان متشکل از حدود ده میلیارد "نرون" (neurone) یا سلول عصبی است که هر یک از آنها دارای یک انتهای بلند بنام "آکسون" (axon) و تعدادی زائده در طرف دیگر به نام "دندریت" (dendrites) است که به یکدیگر متصل هستند و شبکه‌ای جامع و مطلوب را برای انجام فرآیندهای حافظه بوجود می‌آورند (Munn, 1984). اگر ما کتاب‌ها و دیگر منابع کتابخانه را مشابه نرون‌های مغز در نظر بگیریم آنگاه می‌توان کتابخانه را به عنوان حافظه و کتابخانه‌ها را به عنوان حافظه جهانی مدنظر قرار داد.

روانشناسان تاکنون چندین مدل برای حافظه و نظام پردازش اطلاعات در مغز انسان ارائه کرده‌اند که معروفترین آنها مدل چند انباره یا چند حافظه‌ای (multistores) است، در این مدل حافظه به صورت یک سری از انباره‌ها ارائه شده است که هر یک از آنها نشانگر مراحل مختلف پردازش اطلاعات در حافظه هستند (شکل ۱). این انباره‌ها یا حافظه‌ها عبارتند از: انباره یا حافظه حسی (Sensory memory)؛ انباره یا حافظه کوتاه‌مدت (Short - term memory)؛ انباره یا حافظه بلندمدت (Long - term memory). داده‌های جدید ابتدا وارد حافظه حسی شده و مورد پردازش قرار می‌گیرند و پس از شناسایی وارد حافظه کوتاه‌مدت می‌گردند. به دلیل ظرفیت محدود حافظه کوتاه‌مدت، تنها اطلاعات خاصی در این حافظه نگهداری می‌شوند. داده‌های وارد شده در حافظه

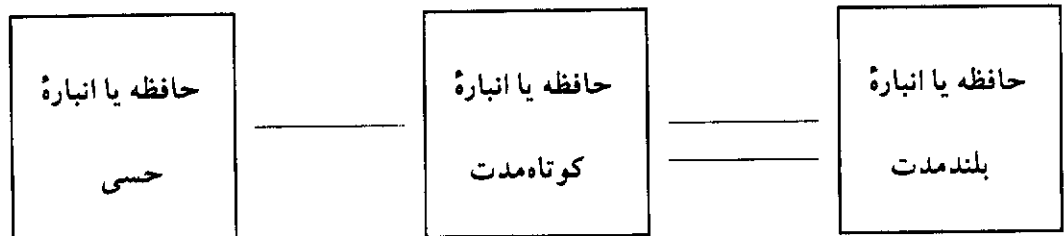
کوتاه‌مدت دو راه پیش روی دارند: ۱- به حافظه بلندمدت منتقل شوند یعنی حافظه‌ای ساختار یافته‌تر و با ظرفیت بالا؛ ۲- فراموش شوند. در این روند تنها اطلاعاتی وارد حافظه بلندمدت می‌شوند که به طور آگاهانه درک شده باشند. چنین اطلاعاتی در حافظه بلندمدت باقی مانده و تا هنگام بازیابی آنجا باقی می‌مانند (Parkin, 1993).

اکنون از دیدگاه کتابداری و یک مقایسه ساده بین حافظه و کتابخانه می‌توان منابع کتابخانه را برحسب قدمت به سه دوره تقسیم‌بندی نمود: حافظه بلندمدت بشری؛ حافظه کوتاه‌مدت بشری و حافظه بسیار کوتاه‌مدت بشری تقسیم‌بندی نمود.

حافظه بلندمدت بشری

این حافظه در واقع معادل دوره‌ای مشخص از تاریخ بشر است و منابعی را شامل می‌شود که از اختراع خط تا اختراع چاپ بوجود آمده‌اند یعنی از ۳۶۰۰ تا ۲۷۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تا سال ۱۵۰۰ میلادی. در این دوره منابع کتابخانه عبارت بودند از: سنگ نبشته‌ها، الواح گلی، الواح فلزی و چوبی، ورق‌ها و تومارهای پایروس، ورق‌های ابریشمی، کتابی، ولوم، پارشمن و بالاخره نسخ خطی. اقوام و مللی که در طول این دوره تاریخی منابع و رسانه‌ها و در واقع میراث مکتوب بشری را بوجود آوردند عبارت بودند از: سومریان، بابلیان، آشوریان، مصری‌ها، فنیقی‌ها، چینی‌ها، رومی‌ها، ایرانی‌ها، تمدنهای مایان و آزتک در آمریکای لاتین و اروپایی‌ها (Raynar and Pollatsek, 1989). در واقع این اقوام و ملل حافظه بلندمدت جهانی را برای بشر بوجود آوردند.

به استثناء نسخ خطی، دیگر منابع و رسانه‌های مرتبط با حافظه بلندمدت بشری در موزه‌ها نگهداری می‌شوند و

شکل یک: مدل چند انباره‌ای یا چند حافظه‌ای مغز انسان

نمی‌توان آنها را به عنوان حافظهٔ مکتوب بشری که در کتابخانه‌ها نگهداری می‌شوند مدنظر قرار داد، هر ملت و کشوری برای خود حافظهٔ بلندمدت منحصر بفردی دارد که آن را از دیگران متمایز می‌سازد. برای مثال حافظهٔ بلندمدت کشور ایران را می‌توان به صورت زیر ارائه و تقسیم‌بندی کرد:

- عهد باستان یا ایران باستان (قبل از ورود اسلام به ایران). این حافظه هزاران سنگ نبشته، الواح چوبی و گلی و فلزی را شامل می‌شود که بر روی آنها با خط میخی حکاکی شده است، همانند منابعی که در تخت جمشید و یا موزهٔ ایران باستان نگهداری می‌شوند.

- نسخ خطی که از قرون اول تا قرن هفتم هجری بوجود آمده‌اند. در این دوره که معروف به عصر طلایی نسخ خطی اسلامی و فارسی است، بهترین و اصیل‌ترین نسخ خطی ایران بوجود آمده‌اند. این نسخ خطی با خطوط "کوفی شرقی" و "نسخ" نوشته شده‌اند.

- نسخ خطی که از قرن هفتم تا قرن نهم هجری بوجود آمده‌اند. در واقع این دوره ادامه و استمرار دورهٔ قبلی است با این تفاوت که اعتبار و اصیل بودن نسخ کمتر از دورهٔ قبلی است.

- نسخ خطی که از اواسط قرن نهم تا اواخر قرن دوازدهم هجری بوجود آمده‌اند. مهم‌ترین ویژگی نسخ خطی این دوره جنبه‌های هنری و زیبایی شناسی آنهاست.

- نسخ خطی که از اواخر قرن دوازدهم تا ورود چاپ به ایران (۱۲۴۰ هجری قمری) بوجود آمده‌اند.

حافظهٔ بلندمدت و مکتوب ایران یعنی نسخ خطی در مجموعه‌های دولتی و خصوصی سراسر ایران نگهداری شوند. بخش دولتی حدود ۱۰۰۰۰۰ نسخ خطی را نگهداری می‌کنند که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- کتابخانهٔ ملی جمهوری اسلامی ایران با حدود ۱۸۷۰۰ جلد؛

- کتابخانهٔ عمومی آیت الله مرعشی نجفی قم با حدود ۲۶۰۰۰ جلد؛

- کتابخانهٔ آستان قدس رضوی که یکی از قدیمی‌ترین کتابخانه‌های جهان و قدیمی‌ترین کتابخانهٔ موجود در ایران است، حدود ۲۷۰۰۰ جلد.

- کتابخانهٔ مجلس در تهران که حدود ۱۶۵۰۰ جلد نسخ

خطی دارد؛

- کتابخانهٔ ملک در تهران؛

- کتابخانه و مرکز اسناد دانشگاه تهران.

علاوه بر کتابخانه‌های مذکور که بخش عمده‌ای از نسخ خطی را نگهداری می‌کنند، تعداد زیادی مجموعه‌های خصوصی نیز در سراسر ایران وجود دارند که تاکنون به طور کامل شناسایی نشده‌اند. مجموعه‌های بخش دولتی به طور کامل شناسایی و تقریباً تمامی آنها فهرست‌نویسی شده‌اند. تاکنون اقدام جامع و کاملی برای ماشینی شدن فهرست‌های نسخ خطی انجام نشده است ولی کتابخانهٔ ملی و دیگر کتابخانه‌های بخش دولتی در صدد هستند تا این فهرست‌ها را رایانه‌ای نموده و آنها را به صورت دیسکت و سی‌دی‌رام ارائه نمایند.

حافظهٔ کوتاه‌مدت بشری

این حافظه منابعی را شامل می‌شود که از اختراع چاپ تا سال ۱۹۰۰ میلادی بوجود آمده‌اند، یعنی از حدود ۱۴۵۰ الی ۱۹۰۰ میلادی. لازم به ذکر است که در طول تاریخ بشر هیچ اختراعی از نظر فرهنگی تأثیر اختراع چاپ با حروف فلزی متحرک را نداشته است. تا قبل از این اختراع، تعلیم و تعلم در انحصار طبقاتی خاص بود و همهٔ مردم نمی‌توانستند به سادگی از این امکان برخوردار شوند. اولین آثاری که با چاپ فلزی متحرک منتشر گردید "اینکانابولا" (incunabula) نامیده می‌شود که از واژه "کانابیولا" لاتین مشتق شده و به معنای گهواره است. یعنی کتب و آثاری که در ابتدای اختراع چاپ منتشر شده‌اند.

در اواخر قرن پانزدهم میلادی چاپ با حروف فلزی متحرک در تمامی شهرهای اروپا رایج شد. در حال حاضر بیش از ۲۰۰۰۰ هزار کتاب که متعلق به این دوره هستند در کتابخانه‌ها و موزه‌های سراسر دنیا نگهداری می‌شوند (Gates, 1989). کشورهای انگلیس، آلمان و روسیه تمامی کتب مربوط به این دوره یعنی اینکانابولاهای موجود در کتابخانه‌ها و موزه‌ها را شناسایی نموده و آنها را فهرست‌نویسی کرده‌اند و در صدد هستند تا فرمت مارک (MARC) را برای آنها پیاده نمایند. به طور مثال در کتابخانه‌های روسیه بیش از ۶۰۰۰ عنوان "اینکانابولا" وجود دارد که فهرست‌نویسی شده‌اند و

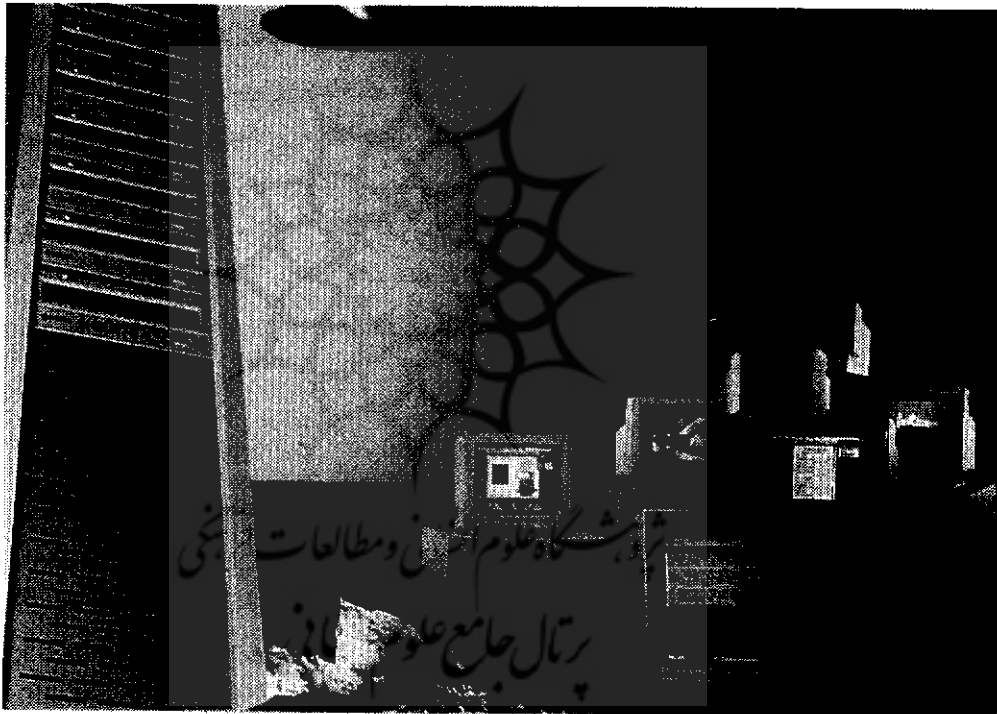
اروپایی و آمریکایی بسیار کوچک گردید. این حافظه بزرگ از منابع مکتوب چاپی باعث شد تا زمینه‌ای مناسب برای رشد و پیشرفت کشورهای غربی ایجاد شود.

حافظه بسیار کوتاه مدت بشری

این حافظه منابع و موادی را شامل می‌شود که بعد از سال ۱۹۰۰ میلادی منتشر شده‌اند. مهم‌ترین ویژگی این حافظه حجم بالای انتشارات است. براساس آمار ارائه شده در آمارنامه یونسکو، در سال ۱۹۵۳ میلادی مجموعاً ۲۶۹۰۰۰ عنوان کتاب در سراسر جهان منتشر شد، این رقم در سال

قرار است به صورت فرمت مارک وارد رایانه شوند (Gorfunkel, 1993).

تا سال ۱۷۰۰ میلادی کتابهای چاپی به شکل کنونی منتشر نمی‌شدند، از این سال به بعد کتابها با صفحه عنوان، فهرست مندرجات، تصاویر و حتی نوعی نمایه منتشر گردیدند. در قرون شانزدهم و هفدهم میلادی نشریات ادواری به شکل کنونی منتشر شدند و در اواخر قرن هفدهم نیز روزنامه‌ها در سطح اروپا منتشر گردیدند (Gates, 1989). در قرن نوزدهم میلادی روشهای چاپ ماشینی بوجود آمد و به تدریج در سطح اروپا و آمریکا گسترش یافت. در سال

کتابخانه‌ها به عنوان حافظه جهانی

۱۹۶۵ به ۴۲۶۰۰۰ و در سال ۱۹۷۶ به ۵۹۱۰۰۰ عنوان رسید. در سال ۱۹۸۰ نیز مجموعاً ۷۱۵۰۰۰ عنوان کتاب در سراسر جهان منتشر گردید که ده سال بعد یعنی در سال ۱۹۹۱ میلادی به ۸۶۳۰۰۰ عنوان کتاب رسید. یکی دیگر از ویژگی‌های این دوره توسعه و رشد کمی و کیفی کتابخانه‌هاست. به طور مثال هم اکنون بیش از ۱۱۵۰۰۰ کتابخانه در ایالات متحده وجود دارد (اعم از عمومی، آموزشی، دانشگاهی، دانشگاهی و تخصصی). این کتابخانه‌های دارای مجموعه‌هایی با حداقل ۲۰۰۰ فقره منابع تا ۸۰۰۰۰۰۰ هستند. بدین معنا که کتابخانه‌های مدارس

۱۸۶۶ میلادی اولین ماشین چاپ لاینو تایپ اختراع گردید و سرعت چاپ کتب افزایش فراوانی یافت. در همین قرن چوب به عنوان ماده اولیه کاغذ در سطح گسترده‌ای بکار گرفته شد و کتابها با مواد پارچه‌ای صحافی و جلد می‌شدند. در اروپا و آمریکا تعداد زیادی کتابخانه بوجود آمدند و بدین ترتیب حافظه بزرگ منابع مکتوب چاپی شکل گرفت. در این دوره کشورها و ملیت‌هایی که در شکل‌گیری حافظه بلندمدت نقش اساسی داشتند، نتوانستند مجدداً نقش اساسی ایفا نمایند بنابراین حافظه منابع مکتوب چاپی آنها نسبت به کشورهای

کوچک حداقل دارای ۲۰۰۰ فقره منابع، کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی به طور متوسط بیش از یک میلیون منبع و کتابخانه کنگره آمریکا بیش از ۸۰۰۰۰۰۰۰۰ فقره از منابع را داراست (Gates, 1989). یکی دیگر از ویژگی‌های این دوره یا حافظه ظهور منابع غیرنوشتاری مثل میکروفیلم، میکروفیش، نوارهای صوتی، نوارهای ویدیویی، صفحات مغناطیسی، سی‌دی‌رام و چندرسانه‌ای‌هاست.

با نیم‌نگاهی به این حافظه بشری متوجه می‌شویم که بخش عمده‌ای از این حافظه در اختیار تعداد کمی از کشورهاست. بدین معنا که کشورهای توسعه یافته دارای حافظه کوتاه‌مدت بسیار بزرگی هستند در حالی که کشورهای کمتر توسعه یافته و یا در حال توسعه از این نظر دچار فقر و کمبود می‌باشند. در واقع کشورهایی که دارای حافظه بلندمدت بزرگتری بودند اکنون دارای حافظه کوتاه‌مدت کمتری هستند و در طول تاریخ بشری این فرآیند معکوس گردیده است. بدین ترتیب و به تدریج قدرت حافظه کشورهای توسعه یافته بیشتر گردید و آنها را قادر ساخت تا بتوانند با سرعت و دقت بیشتری اطلاعات را سازماندهی و بازیابی نمایند.

آمنزیا (Amnesia)

"آمنزیا" یا فراموشی یکی از مهم‌ترین اختلالاتی است که در حافظه انسانی بوجود می‌آید. بدین ترتیب که پس از آسیب رسیدن جدی به مغز ممکن است انسان دچار فراموشی یا "آمنزیا" دائمی شود. از دیدگاه کتابداری فراموشی یا "آمنزیا" عبارت است از آسیب دیدن کتابخانه‌ها. بدین معنا که حوادث گوناگون که باعث تخریب فیزیکی کتابخانه‌ها و منابع آن می‌شوند باعث می‌گردند که حافظه بشری دچار آسیب شده و فراموشی تاریخی، فرهنگی و اجتماعی را برای جوامع بشری بوجود آورد. در واقع آسیب رسیدن به بخش‌های فیزیکی کتابخانه اعم از ساختمان و فیزیک منابع باعث آسیب رسیدن به محتوا و در واقع حافظه بشری می‌شود که اگر این آسیب و خسارت سنگین باشد منجر به فراموشی یا آمنزیا حافظه بشری می‌گردد. در مجموع کتابخانه‌ها در معرض دو نوع آسیب و تخریب هستند:

الف - خسارات و آسیب‌های طبیعی؛

ب - خسارات و آسیب‌های ناشی از فعالیت انسانها. خسارات و آسیب‌های طبیعی خود به موارد زیر تقسیم می‌شوند:

- سیل

- زلزله

- توفان

- باکتری‌ها، قارچ‌ها، ویروس‌ها، حشرات و جونندگان

- رطوبت زیاد، خشکی زیاد

- گرد و خاک

خسارات و آسیب‌های ناشی از فعالیت انسانها را می‌توان به موارد زیر تقسیم کرد:

- آتش‌سوزی‌های تصادفی

- آتش‌سوزی‌های عمدی

- آب‌گرفتگی‌های ناشی از ترکیبگی لوله‌های داخلی آب

- جنگ‌های مسلحانه

- تخریب منابع توسط نیروهای اشغالگر

- ناآرامی‌های داخلی

- تروریسم

- آلودگی‌های صنعتی

- ذخیره‌سازی نامناسب منابع

- نقل و انتقال نامناسب

- سوء مدیریت

- دزدی

- استفاده نامناسب و مکرر از منابع (Unesco, 1996)

اما در میان عوامل مذکور چند مورد از اهمیت بیشتری برخوردار هستند که مهم‌ترین عوامل تخریب کتابخانه‌ها و منابع آنها محسوب می‌شوند. این عوامل برحسب ترتیب اهمیت و تأثیر عبارتند از:

- جنگ‌های مسلحانه

- آتش‌سوزی

- زلزله

- سیل

برای درک بهتر از تأثیر عوامل مذکور بر حافظه مستتر در کتابخانه‌ها بهتر است تا مهم‌ترین حوادث مرتبط با کتابخانه‌ها را در قرن بیستم مورد بررسی قرار دهیم. از سال ۱۹۰۴ تا ۱۹۹۴ میلادی بیش از ۱۱۰ کتابخانه و مجموعه تخریب

شده‌اند که دردناک‌ترین و ناگوارترین آنها برای جامعه بشری عبارت بودند از:

- در اوایل جنگ جهانی اول نیروهای آلمانی در پی تهاجم به بلژیک (۱۹۱۴ میلادی) کتابخانه بزرگ این کشور را به آتش کشیدند. در طی این آتش‌سوزی و ظرف چند ساعت بیش از ۳۰۰۰۰۰ جلد کتاب چاپی، ۱۰۰۰ اینکانابولا، و صدها نسخ خطی نابود و تبدیل به خاکستر شدند.

- در سال ۱۹۲۳ میلادی در پی یک زلزله شدید در شهر توکیو و آتش‌سوزی‌های ناشی از آن آسیب‌های جدی به کتابخانه و آرشیوهای این شهر وارد شد. در پی این حادثه بیش از ۷۰۰۰۰۰ جلد کتاب نابود گردید.

- در طی جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) کشور چکسلواکی بیش از ۲۰۰۰۰۰۰ جلد کتاب چاپی، نسخ خطی و اینکانابولا را از دست داد.

- در طی جنگ جهانی دوم کشور آلمان بیش از دو سوم از منابع کتابخانه‌ای خود را از دست داد یعنی حدود ۱۰۰۳۳۰۰۰ فقره منابع.

- در خلال جنگ جهانی دوم حدود ۱۵۰۰۰۰۰۰ از ۲۲۵۰۰۰۰۰ منابع کتابخانه‌های لهستان معدوم گردید.

- در خلال جنگ جهانی دوم کشور فرانسه بیش از ۱۰۹۳۰۰۰ فقره از منابع کتابخانه‌های خود را از دست داد.

- در خلال جنگ جهانی دوم کشور ایتالیا بیش از ۲۰۰۰۰۰۰ از منابع چاپی و ۳۹۰۰۰ نسخ خطی خود را از دست داد.

- در خلال جنگ جهانی دوم بیش از ۳۸۲۰۰۰ کتاب و دیگر منابع کتابخانه‌ای کشور انگلیس معدوم گردید.

- در پی تهاجم‌های گسترده آلمان به کشور روسیه بین سالهای ۱۹۴۱ - ۱۹۴۴ آسیب‌ها و خسارات بسیار شدیدی به کتابخانه‌های روسیه وارد گردید. تخمین زده می‌شود که چیزی حدود ۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰ منابع کتابخانه‌ای این کشور دچار آسیب شدند که عمدتاً در کتابخانه‌های عمومی نگهداری می‌شدند.

- در سال ۱۹۸۶ در پی آتش‌سوزی عمدی در سومین کتابخانه عمومی آمریکا (کتابخانه مرکزی لوس‌آنجلس) بیش از ۴۰۰۰۰۰ جلد از کل ۲۱۰۰۰۰۰ جلد کتاب این کتابخانه کاملاً نابود گردید. علاوه بر این بیش از ۱۰۰۰۰۰۰ جلد کتاب نیز در آب فرو رفت و یا آسیب کلی دید. کتابها و منابع باقی مانده نیز

دچار دودزدگی شدیدی شده بودند. در میان منابع نابود شده مجموعه‌ای از قدیمی‌ترین ثبت اختراعات و کتابهای آشپزی آمریکا نابود گردیدند. این حادثه ناگوارترین حادثه در تاریخ کتابخانه‌ای آمریکا محسوب می‌شود.

- در سال ۱۹۸۸ میلادی بزرگترین و ناگوارترین حادثه برای کتابخانه در قرن بیستم به وقوع پیوست. در این سال کتابخانه آکادمی علوم شوروی سابق در شهر لنینگراد دچار آتش‌سوزی شد که طی آن بیش از ۳۶۰۰۰۰۰ جلد کتاب و ۴۰۰۰۰۰ جلد از نشریات ادواری علمی و روزنامه‌ها نابود گردیدند.

- در پی جنگ‌های داخلی در یوسنی در سال ۱۹۹۲ میلادی بیش از ۹۰ درصد از منابع کتابخانه ملی یوسنی در سارایوو نابود گردید. در طی این جنگ‌های داخلی مجموعه‌ای منحصر به فرد در مورد تاریخ و فرهنگ اسلامی این کشور نابود گردید (Unesco, 1996).

خوشبختانه در طی جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران و به دلیل این که درگیری‌های عمده جنگی محدود به مناطق مرزی دو کشور بود کتابخانه‌های ایران آسیب مختصری دیدند. حوادث و خسارات ناشی از جنگ‌ها و عوامل طبیعی نشان می‌دهند که حافظه جهانی در معرض آسیب‌های جدی قرار دارد و لازم است تا طی اقداماتی فراگیر و جهانی نسبت به حفاظت و نگهداری از فرهنگ و تمدن بشری اقدام گردد.

حفاظت از حافظه جهانی

حفاظت از حافظه جهانی نیازمند حفاظت فیزیکی از منابع کتابخانه‌هاست که خود شامل دو بخش است:

الف - حفاظت فیزیکی از ساختمان کتابخانه‌های جهان که همانند مجموعه انسان مغز را حفاظت می‌کنند. برای دستیابی به این هدف اقدامات زیر باید مورد توجه قرار گیرند:

- ساختمان کتابخانه باید براساس اهداف کتابخانه طراحی و ساخته شوند.

- ساختمان کتابخانه باید براساس آخرین استانداردهای ایمنی و مقاومت در برابر زلزله، سیل و دیگر حوادث طبیعی طراحی و ساخته شوند.

- ساختمان کتابخانه به ویژه مخازن آن باید در مقابل حملات هوایی و انواع بمبارانها مقاوم باشند.

۱- استقرار و سازماندهی یک کمیته ملی برای شناسایی و حفاظت نسخ خطی هر کشور. در ایران چنین کمیته‌ای می‌تواند متشکل از سازمانها و نهادهای زیر باشد:

- مخازن کتابخانه باید بدون پنجره و به صورت تفکیک شده از دیگر بخش‌های کتابخانه طراحی و ساخته شود.

ب - حفاظت فیزیکی از منابع کتابخانه. مغز انسان برای حفاظت فیزیکی از سلول‌های عصبی که مشابه منابع و کتابهای یک کتابخانه هستند دارای یک شبکه خونی است که به طور دائم مواد زائد را از این سلول‌ها دریافت کرده و در واقع آنها را به صورت تازه و پویا سرپا نگه می‌دارد. در این فرآیند از رسیدن میکروارگانیسم‌های مضر به سلول‌ها نیز جلوگیری می‌شود، در کتابخانه نیز باید به طور دائم منابع کتابخانه‌ای مورد حفاظت قرار گیرند. مهم‌ترین اقدامات مورد نظر برای جلوگیری از آسیب رسیدن به منابع کتابخانه عبارتند از:

- اقدامات ایمنی برای جلوگیری از آتش‌سوزی و اطفاء حریق.

- جلوگیری از آسیب‌هایی که ناشی از رطوبت و یا خشکی هوا هستند.

- جلوگیری از آسیب‌هایی که حشرات به منابع کتابی و کاغذی وارد می‌کنند.

- جلوگیری از آسیب‌هایی که چونندگان به منابع کتابخانه وارد می‌سازند.

- جلوگیری از عفونت‌ها و فسادهایی که ناشی از فعالیت باکتری‌ها، قارچ‌ها و ویروس‌ها هستند.

بهبود و توسعه حافظه

از نظر روانشناسان مؤثرترین راه برای توسعه و بهبود حافظه انسانی سازماندهی آن است، بدین معنا که حافظه را باید به نحوی سازماندهی کرد که بازیابی و آموختن برای آن تسهیل گردد (Parkin, 1993). از دیدگاه کتابداری این امر به معنای سازماندهی منابع از طریق فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی و دیگر فرآیندهاست. حافظه بلندمدت هر کشوری یعنی مجموعه نسخ خطی از مهم‌ترین بخش‌هایی هستند که باید به شدت مورد توجه و حفاظت قرار گیرند و فرآیندهای سازماندهی بر روی آنها انجام گیرد. حافظه کوتاه‌مدت و بسیار کوتاه‌مدت بشری تقریباً شناسایی و سازماندهی شده‌اند. برای سازماندهی و یکپارچه‌سازی حافظه بلندمدت موارد زیر باید مدنظر قرار گیرند:

- کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

- سازمان میراث فرهنگی

- سازمان اسناد ملی

- کتابخانه آستان قدس رضوی

- کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی (ره)

- دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور

- کتابخانه مجلس شورای اسلامی

- کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

- کمیسیون ملی یونسکو در ایران

مهم‌ترین اهداف این کمیته عبارت خواهد بود از:

- حفاظت و نگهداری از حافظه بلندمدت هر کشور یعنی

نسخ خطی

- دسترس‌پذیری به اطلاعات مستتر در نسخ خطی.

Countries	Format (1)	ISO 2709	Based on				Manuals available	Tape Service	Exchange format
			US	UK	UNI	OTHER			
AUSTRALIA	AUSMARC	Y	Y	Y			Y	AUSMARC, USMARC	
BRAZIL	CALCO	Y	Y		Y		Y		
CANADA	CANMARC	Y	Y				Y	CANMARC	
CHINA	CNMARC	Y			Y	CCF		CNMARC, CCF	
INDIA	UNIMARC	Y							
INDONESIA	INDOMARC	Y	Y				Y		
JAPAN	JAPANMARC	Y			Y		Y	JAPANMARC	
KOREA	KORMARC	Y	Y	Y	Y				
MALASIA	MAIMARC	Y		Y			Y	ISO 2709	
NEW ZEALAND	USMARC	Y					Y	USMARC	
PHILIPPINES	PHILMARC	Y					Y	PHILMARC	
SINGAPORE	SINGMARC	Y		Y			Y	USMARC	
SOUTH AFRICA	SAMARC	Y			Y				
THAILAND	THAI-MARC	Y		Y					
USA	USMARC	Y					Y	USMARC, UKMARC UNIMARC	

European Countries	National Formats	ISO 2709	Based on				Manuals available	Tape Service	Exchange formats used
			US	UK	UNI	OTHER			
CROATIA	UNIMARC	Y					Y	UNIMARC	
CZECH REPUBLIC	CS-MARC	Y							
DENMARK	DANMARC	Y		Y			Y	DANMARC	
FINLAND	FINMARC	Y		Y			Y	FINMARC	
FRANCE	INTERMARC	Y	Y	Y	Y		Y	UNIMARC, INTERMARC	
GERMANY	MAB	Compatible	Y				Y	MAB, UNIMARC	
GREAT BRITAIN	UKMARC	Y					Y	UKMARC	
GREECE	UNIMARC	Y					Y		
HUNGARY	HUNMARC	Y	Y						
ITALY	ANNAMARC UNIMARC	Y					Y	ANNAMARC a) UNIMARC b)	
NETHERLANDS	PICA	Y					Y	USMARC	
NORWAY	NORMARC	Y	Y				Y	NORMARC	
POLAND	POLMARC	Y			Y				
PORTUGAL	UNIMARC	Y					Y	UNIMARC	
SPAIN	IBERMARC	Y	Y		Y		Y	IBERMARC, UNIMARC	
SPAIN - CATALONIA	CATMARC	Y		Y			Y		
SWEDEN	LIBRISMARC	Y		Y			Y	LIBRISMARC	
SWITZERLAND	USMARC	Y					Y	UNIMARC	
RUSSIA	MEKOF	Compatible					Y	MEKOF UNIMARC	

جدول یک: کشورهایی که تا سال ۱۹۹۵ میلادی برای اطلاعات کتابشناختی خود فرمت مارک تهیه کرده‌اند.

- اشاعه گسترده تر اطلاعات مستتر در نسخ خطی.

لازم به ذکر است که در حال حاضر بیش از ده کمیته ملی در سطح کشورها بوجود آمده‌اند (روسیه سفید، کیپ ورده، چین، کلمبیا، کرواسی، کوبا، فنلاند، مجارستان، مالاوی و موریتانی) و پنج کمیته نیز در دیگر کشورها در حال شکل‌گیری است (کانادا، دانمارک، آلمان، اسپانیا و ژنیر) (Unesco, 1995).

۲- تهیه یک فهرستگان ملی برای نسخ خطی

۳- استقرار یک کمیته منطقه‌ای از کشورهایی که دارای مشترکات فرهنگی، مذهبی و زبانی هستند. برای مثال کمیته‌های منطقه‌ای زیر را می‌توان تشکیل داد؛
- کمیته کشورهای مسلمان برای حفاظت از میراث اسلامی

- کمیته حفاظت و نگهداری از نسخ خطی قرآن و منابع مرتبط با فرهنگ قرآنی

- کمیته حفاظت و نگهداری از فرهنگ مکتوب شیعی (ایران، پاکستان، لبنان، افغانستان، هند و ...).
- کمیته حفاظت از نسخ خطی فارسی، عربی، ترکی و اردو

۴- تبدیل این فهرست‌های ملی و منطقه‌ای به فرمت مارک مثل مارک ایران، مارک اسلام و غیره.

براساس آخرین گزارش‌ها حدود ۳۴ کشور در سراسر جهان فرمت مارک ویژه کتابشناسی‌های ملی خود را تهیه کرده‌اند که اسامی و نام مارک آنها در جدول شماره یک ارائه شده است (Campos, Inslopes, Galva, 1995).

۵- ادغام فهرستگانهای ملی و منطقه‌ای نسخ خطی که به صورت مارک تهیه شده‌اند. با این روند در آینده دارای یک فهرستگان جهانی از نسخ خطی جهان خواهیم بود که به صورت فرمت مارک قابل ارائه هستند. برای دستیابی به این هدف می‌توان از فرمت UNMARC یا Use MARCON استفاده کرد. UNMARC یا مارک جهانی برای اولین بار در سال ۱۹۷۷ توسط ایفلا منتشر گردید. این فرمت در سطح

وسیعی در برنامه کنترل کتابشناسی جهانی و مارک بین‌المللی (UBCL) بکار گرفته شد (Plassarel, 1993).

فرمت Use MARC که توسط کمیسیون اتحادیه اروپایی طراحی گردید در آینده قادر است تا اطلاعات کتابشناختی هر نوع مارکی را به فرمت واحدی تبدیل نماید.

۶- طراحی و توسعه یک شبکه عصبی جهانی برای حافظه بلندمدت بشری. این کار از طریق دیجیتالی (رقومی) کردن اطلاعات فهرست‌های نسخ خطی که به صورت فرمت مارک هستند امکان‌پذیر می‌گردد. در پایان این شش مرحله حافظه بلندمدت بشری که به حالت جامد وجود دارد تبدیل به حافظه‌ای مجازی و پویا خواهد شد. در این راستا می‌توان از شبکه‌های اینترنت و وب جهانی استفاده کرد.

براساس آخرین اطلاعات در دسترس کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران موظف گردیده است تا با همکاری دیگر سازمانها و نهادها فرمت مارک ایران یا IRMARC را تهیه نماید. لازم به ذکر است که طی دو سه سال اخیر چندین طرح براساس مارک آمریکا یا USMARC نیز توسط افراد و سازمانهای مختلف ارائه گردیده است.

نتیجه گیری نهایی

با وجود اقدامات یونسکو و ایفلا برای حفظ میراث مکتوب بشری اما به دلیل این که مشکل فوق دارای ابعاد بسیار گوناگون است در سطح جهان تنها پنج طرح عملی برای حفظ میراث گذشته طراحی و اجرا شده است (طرح‌های سنت پترزبورگ، صوفیه، کاراکاس، پراگ و یمن). با توجه به حجم عظیم نسخ خطی و کتب نفیس در کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خصوصی لازم است تا اقدامی فراگیر و جهانی برای حفظ این حافظه بلندمدت بشری صورت گیرد. تنها با این اقدام فراگیر است که می‌توان این میراث عظیم بشری را برای نسل‌های آینده حفظ نمود. به دلیل این که بخش عمده‌ای از این حافظه

- UNESCO Final Report of Memory of the World Programme", Presented in Paris Meeting 3-5 May 1995, Paris: UNESCO, 1993.

- UNESCO, Memory of the World: Lost Memory - Libraries and Archives Destroyed in Twentieth Century, Paris: UNESCO, 1996.

- UNESCO Statistical Yearbook, Paris: UNESCO, 1995.

- The World of Learning, 45th ed. London: European Publication 1995.

- آزاد، اسداله، "قدیمی‌ترین کتابخانه اسلامی موجود در ایران: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی" ارائه شده در چهارمین همایش بین‌المللی کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی مسلمان (کاملیس)، تهران، ۱۹ - ۲۱ ژوئن ۱۹۹۵.

- مایل هروری، نجیب. نقد و تصحیح متون (مراحل نسخه‌شناسی و شیوه‌های تصحیح نسخه‌های خطی فارسی)، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹.

- پارس‌ی اصفهانی، امیر. مارک ایران: طرح ملی پیشنهادی برای ذخیره و مبادله پیشینه‌های کتابشناختی. اطلاع‌رسانی، شماره ۱۱، بهار ۱۳۷۵.

مرتبط با موضوع‌های مذهبی، و ابعاد معنوی و هنری بشر است لازم است تا برای حفظ این ابعاد روحیه بشری، چنین حافظه‌ای را که در کتابخانه‌های سراسر جهان مستتر هستند را برای نسل کنونی و آینده بشری حفظ نمود.

منابع و مراجع

- Abid, Abdolaziz, "Memory of the World" in *IFLA 60, Cuba, 1994 Selected Papers*, translated to Persian by Tajatmouluk Arjmand, Supervised by Abbas Horri, Tehran: National Library of P.R. of Iran, 1995.

- Alkon, Daniell, *Traces in the Brain*, New York: Cambridge University Press, 1993.

- Bell, Barbara L. "Reviewing Recommendations from the International Congress on National Bibliographies, Paris 1977", in *ICBC* Vol 22, No 2, April / June 1993.

- Campos, Fernand and Inslopes, M Gahvo, Rosam, "MARC Formats and their use: An Overview", in *Program* Vol 20, No 4, October, 1995.

- Davinson, Donald, *Bibliographic Control - 2nd ed*, London: Clive Bingley, 1981.

- Gates, Jean Key, *Guid to the Use of Libraries and Information Sources*, USA: Mcgraw Hill, 1989.

- Gorfunkel, Alexander and Masevich, Andrey and Medredera, Ekaterina, "Machin - Readable Incunabula Catalogue of Russian National Library", in *ICBC* Vol 22, No 1, January / March, 1993.

- Holly, Robert "National Bibliography as National Memory: Is Popular culture Forgotten", in *ICBC* Vol 22, No 1, January / March, 1993.

- Lambrech, Jay H. "Preliminary of Results of a Survey of National Bibliographic Agencies", in *ICBC* Vol 20, No 4, October / December, 1991.

- Losee, Robert M, *The Science of Information*, USA: Academic Press, 1991.

- Munn, Normanl, *Psychology: The Fundamentals of Human Adjustment*, Adopted and Translated to Persian by Mahmood Saatchi, Tehran: Amir Kabir, 1984.

- Parkin, Alan J. *Memory and Amnesia: An Introduction*, England: Blackwell, 1993.

- Plassard, Marie - France, "Reports on Activities of UBCIM and Division of Bibliographic Control 1991 - 1992", in *ICBC* Vol 22, No 1, January / March, 1993.

- Raynar, Keith and Pollatsek, Alexander, *The Psychology of Reading*, USA: Prntice Hall, 1989.

- Synder, Henry L, "Providing Access to Rare Books and Manuscripts Collections and Services in a Time of Change: The Electronic Revolution", in *IFLA Journal*, 22 (1992) 2.